

Suomen sisällissodan vaikutushistoriat

Kirjailija ja pelisuunnittelija Mike Pohjola (s. 1978) julkaisi tammikuussa 2018 sisällissotaromaanin *Sinä vuonna 1918*. Kirjan nimi on sanaleikki: yhtäältä se viittaa yhteen Suomen itsenäisyyden ajan merkittävimmistä ja varmasti traumaattisimmista vuosista, ”siihen” vuoteen 1918, toisaalta se viittaa kirjan kerrontatekniikkaan. Kirjassa on useita tarinalinjoja, joista lukija voi valita omansa (”sinä” vuonna 1918). Pohjola kertoi halunneensa tuoda esiin sisällissodan aikalaiskokemusten moninaisuuden sekä moraalisesti vaikeat valinnat, joita ihmiset joutuivat tekemään. *Turun Sanomien* haastattelussa Pohjola totesi, että sisällissodasta oppiminen uusista näkökulmista sekä totuuden kohtaaminen ja myöntäminen voivat johtaa siihen, että ”ehkäpä vuonna 2028 nämä sisällissodasta syntyneet haavat ovat parantuneet”.¹ Keskeinen ajatus on, että lukija voi ”valita käsivarsinauhansa” kyetäkseen ymmärtämään myös sen osapuolen näkökulmaa, johon ei muuten ehkä identifioituisi.

Tavoite on erittäin hyvä ja kannatettava, mutta viimeaikaisten julkisuudessa olleiden tapahtumien ja kommenttien valossa on syytä kysyä, kuinka realistinen on ajatus ”haavojen parantumisesta” saati ”toisen” osapuolen näkökulman ymmärtämisestä. Seppo Hentilä toteaa tuoreessa sisällissodan julkista muistamista ja käyttöä käsittelevässä kirjassaan *Vuoden 1918 pitkät varjot: Muistamisen historia ja politiikka*, että usein varsinkin ei-akateemisten aihetta käsittelevien populaariesitysten – kirjat, elokuvat, viihde, populaarikulttuuri – yhteydessä vihjataan tai todetaan, että kyseessä on nimenomaan pyrkimys traumojen käsittelyyn ja sitä kautta mahdollisesta haavojen paranemisesta. Näin teki myös Pohjola kirjastaan, kuten yllä kävi ilmi. Hentilä puolestaan toteaa, että historioitsijana hän ei anna tällaista

lupausta, vaan hänelle kyse on vain tutkimuksellisesta katsauksesta sisällissodasta tehtyyn tutkimukseen ja kirjallisuuteen; sisällissodan käsitteeseen ja läsnäoloon suomalaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa.² Tämän katsausartikkelin tavoite on samansuuntainen.

Tarkastelen katsauksessani sisällissotaan julkisessa keskustelussa vuosina 2017 ja 2018 eri tavoin liittyneiden tai viitanneiden tapausten kautta sisällissodan merkityksiä nyky-Suomessa. Nostan esiin kolme viimeaikaista tapausta, joissa sotaa on käytetty ajankohtaisten poliittisten aiheiden viittauskohteena. Katsauksen pääpaino on huhtikuun 2017 niin sanotussa juhlarahakohussa, joka sekä tiivistää suomalaisten tunteja ja ymmärrystä sisällissodasta että selittää erityisen kuvaavalla tavalla, miksi nyt, sodan 100-vuotismuistovuotena, siihen viitataan poliittisissa yhteyksissä: kyse on ensi sijassa nykyhetkestä, johon luodaan merkityksiä viittaamalla menneisyyteen.

Lähtökohtani on ajatus, että sisällissota on edelleen suomalaisten itseymmärrystä ja identifioitumista voimakkaasti ohjaava historiallinen tapahtuma, vaikka varsinkin nuorimpien sukupolvien edustajat kertovat usein kyselyissä, ettei aihe ole heille erityisen tärkeä.³ Nähdäkseni suurin syy sisällissodan merkitykselle nimenomaan 2010-luvulla on pitkä talouden taantuma taloudellisine ja sosiaalisine kerrannaisvaikutuksineen. Silti mukana on myös historiallinen ulottuvuus.

Artikkelini otsikko viittaa Hans-Georg Gadamerin vaikutushistoria-käsitteeseen. Gadamerin mukaan vaikutushistoriassa on kyse siitä, että jonkin historian aiheen toistuvat käsitteletyt tuottavat itsessään historiaa – ei siis vain historian-tutkimusta, vaan historiaa menneisyytenä.⁴ Tämä sisältää ajatuksen nykypäivän vaikutuksesta

1. Jaakko Mikkola, Lukija voi vaihtaa käsivarsinauhaansa. *Turun sanomat* 8.2.2018, 20.

2. Seppo Hentilä, *Vuoden 1918 Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka*. Siltala 2018, 11–13, passim.

3. Suomen sisällissodan pääsyyistä yhä erimielisyys. *Aamulehti* 14.1.2018, <https://www.aamulehti.fi/uutiset/kysely-sisallissodasta-ylella-yli-puolet-ei-asetu-valkoisten-eika-punaisten-kannalle-200667855/> (3.3.2018).

4. Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method* (Wahrheit und Methode, 1960). Continuum 1975, 299–302, passim.

menneisyyden hahmottamiseen ja merkityksellistämiseen. Suomen sisällissodan julkisessa keskustelussa esiintymisen, käsittelyn ja käytön tarkastelussa tämä tarkoittaa sitä, että myöhemmin tehdyt viittaukset ja kommentaarit sisällissotaan muokkaavat käsityksiä sisällissodasta historiallisena tapahtumana. Ne tuottavat julkista sisällissodan historiaa, vaikutushistorioita – ei ole yhtä sisällissodan historiaa, siitä katsausartikkelini otsikon monikko.

Sisällissodan läsnäolo ja tutkimus eivät kohtaa toisiaan

Juha Siltala toteaa vuonna 2009 julkaistussa kirjassaan *Sisällissodan psykohistoria*, että merkkivuosi 2008 ”kalusi sisällissodan loppuun”. Toisaalta hän samalla vihjaa, että vain toistaiseksi: Siltala nimittäin toteaa, että mitä kauemmaksi menneisyyteen sisällissota jää, sen ahkerammin siitä julkaistaan kirjoja. Siltala puhuu jopa ”1918-teollisuudesta” ja nostaa sen keskeiseksi piirteeksi ajatuksen ”sodan kiihottomasta” käsittelystä, minkä juuri ajallinen etäisyys tekee mahdolliseksi.⁵ Nyt voimme todeta, että aihetta ei ole kaluttu loppuun, vaan pikemminkin ”kiihko” tulkita sisällissotaa on vain lisääntynyt.⁶

Yksi keskeinen kysymys sisällissotakäsityksiä pohdittaessa on historiantutkimuksen vaikutus niihin. Vaikka historiakulttuurin tutkijana olen tietoinen siitä, että historiantutkimuksen vaikutusvalta ei ole useinkaan julkisissa keskusteluissa kovin suuri, yllätyin silti *Aamulehden* pääkirjoituksesta 1.1.2018, jossa todetaan:

Vuoden 1918 karmeista tapahtumista on kirjoitettu paljon. Varsin monen myöhemmin syntyneet mielikuvat ovatkin voineet muodostua kirjallisuuden kautta.

Hyväkään kaunokirjallisuus ei silti riitä historian dokumentoinniksi. Tarvitaan tunteilematta tutkittua tietoa.⁷

Vaikka kuinka yritin lukea tekstin niin, että siinä kehoitetaan lukemaan kaunokirjallisuuden ohella ”tunteilematta tutkittua tietoa,” siis sisällissotaa käsittelevää historiantutkimusta, en voi tulkita sitä niin. Kirjoitus esittää, että kaunokirjallisuus on hoitanut oman osansa sisällissotatietoisuuden lisäämisessä, nyt tutkimuksen on työnnettävä tunteet syrjään ja tuotettava suomalaisille tietoa aiheesta. Syntyy vaikutelma, että kirjoittaja ei ole lainkaan tietoinen esimerkiksi aikanaan laajasti uutisoidusta, valtiollisesta sotaturmat-projektista⁸ ja muista paljon julkisuutta saaneista tutkimuksista, sekä sisällissotatutkimuksen pelkästä määrästä.

Toinen vaihtoehto on, että kirjoittaja pitää liian suurta osaa tutkimuksesta epäobjektiivisena, emotionaalisesti tai poliittisesti motivoituna. Minusta kuitenkin tuntuu, että taustalla piilee jäsentymätön ajatus siitä, että pitäisi tehdä sisällissotatutkimus tai muu esitys, joka jollain tapaa poistaa tarpeen aiheen jatkuvalla läsnäololle suomalaisessa yhteiskunnassa.⁹ Joka tapauksessa näyttää vahvasti siltä, että runsas, laadukas tutkimus sisällissodasta ja sisällissota monien suomalaisten tunteita ja ideologis-poliittista orientatiota heijastelevana historian tapatumana eivät kohtaa. Tätä johtopäätöstä tukee yllä siteerattu *Aamulehden* pääkirjoitus.

Sisällissota nyky-Suomen viiteessä ja politiikassa

Yksi esimerkki sisällissodan käsittelystä ovat itsekin tutkimani 2000-luvulla tehdyt sisällissotaihteiset tai siihen sijoittuvat elokuvat.¹⁰ Tässä yhteydessä ei ole syytä lähteä erittelemään niitä tarkemmin, mutta yksi niistä on hyvä nostaa esiin, sillä siinä tiivistyvät sisällissodan käsittelyn aikaperspektiivit ja samalla vaikeus kohdata itse sisällissota. Kyseessä on Aku Louhimiehen ohjaama *Käsky* (2008). Se perustuu Leena Landerin samannimiseen, Finlandia-ehdokkuuden saaneeseen romaaniin (2003), joka sovitettiin

5. Juha Siltala, *Sisällissodan psykohistoria*. Otava 2009, 9; ks. myös Hentilä 2018, 12–13.

6. Ks. myös Rami Mähkä, Sisällissodan monitasoinen ajankohtaisuus. *Lähikuva* 1 (2018), 7.

7. Uusi muistovuosi nostaa esiin kansakunnan historian synkimmän kertomuksen. *Aamulehti* 1.1.2018, <https://www.aamulehti.fi/paakirjoitukset/uusi-muistovuosi-nostaa-esiin-kansakunnan-historian-synkimmän-kertomuksen-200635069/> (28.2.2018). *Turun sanomat* siteerasi tekstin ”Muut lehdet” katsauksessaan pääkirjoitussivullaan 3.1.2018.

8. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main> (10.5.2018).

9. Sama tunne syntyy väistämättä, kun katsoo toisesta maailmansodasta Suomessa jatkuvasti ilmestyvää valtavaa määrää kirjoja ja muita esityksiä.

10. Rami Mähkä, ”Jokaisen on valittava puolensa”. Suomen sisällissota 2000-luvun kotimaisessa elokuvassa. *Lähikuva* 1 (2018).

elokuva ennen näytelmäksi, joka esitettiin Kansallisteatterissa vuonna 2006. Landerin mukaan tarinan inspiraatio tuli Jugoslavian 1990-luvun sisällissodasta ja siitä syntyneistä pohdintoista ihmisten kohtaloista. Lopulta hän päätyi miettimään Suomen sisällissotaa ja sen verrattaista läheisyyttä nykyhetkeen. Mielenkiintoiseksi Suomen sisällissodan teki hänelle myös se, että Suomessa oli myös naissotilaita. Jugoslavian sisällissodasta tehdyt havainnot siis sijoitettiin Suomen vuosikymmeniä aiemmin käytyyn sisällissotaan. Ohjaaja Louhimies taas kertoo, että oli aina halunnut tehdä elokuvan Suomen sisällissodasta, ja Landerin romaani tarjosi siihen erinomaisen mahdollisuuden.¹¹

Elokuvan tarina on yksinkertainen: punakaartin naissotilais jää vangiksi sodan lopulla, ja joutuu valkokaartilaiden joukkoraiskauksen uhriksi. Hän pelastuu sattumalta pikateloituksesta, ja idealistinen nuori jääkäri lähtee – esimestensä vastustuksesta huolimatta – viemään tämän kenttöoikeuteen. Rappioitunut kenttätuomari jakelee kuitenkin kuolemantuomioita yhtä siekailematta. Jääkäri kuolee auttaessaan naisen, johon hän on rakastunut, pakoon. Elokuva on muiden nykysisällissotaelokuvien tapaan hyvin väkivaltainen, ja se sijoittuu niin ikään niille tyypillisesti sodan loppuvaiheeseen tai sen välittömään jälkinäytökseen.

Elokuvan tekemisestä kertovassa dokumentissa Louhimies esittää hätkähdyttävän näkemyksen sisällissotaelokuvastaan. Louhimies (s. 1968) toteaa, että hänen sukupolvensa on ensimmäinen, joka voi tutkia (sic) sisällissotaa ilman poliittista painolastia, siis ”tämän hetken poliittista painolastia”.¹² Hän jatkaa kuitenkin täysin ristiriitaisesti: edellä mainitun johdosta elokuva kertoo ”enemmän voittajista ja voitetuista, vangitsijoista ja vangituista, kuin punaisista ja valkoisista”. Toisin sanoen Louhimies näyttää

ajattelevan, että historiallinen etäisyys auttaa tarkastelemaan sisällissotaa kiihkottomasti, ilman nykyhetken poliittista painetta, mutta samalla tämä tarkoittaa sisällissodan historiallisten erityispiirteiden sivuun työntämistä yleishumaniin valta-asetelmien tieltä. Tämän taustalla voi väittää olevan tietoisuuden siitä, että suomalaisen ”kiihkottomuus” suhteessa sisällissotaan on erittäin suhteellista.¹³

Marko Tikka tiivistää sisällissodan käsittelyn valtavirran seuraavasti: ”Sisällissota oli sekava tapahtumasarja, jonka ymmärtämiseen kukaan ei halunnutkaan pyrkiä [...] tärkeintä oli rakentaa omista uhreista myytti ja projisoida sotaan liittyvä pahuus oman ryhmän ulkopuolelle.”¹⁴ Tikka puhuu ensi sijassa sodanjälkeisestä ajasta, mutta se voidaan laajentaa yleiseen tendenssiin keskittyä sodan aikana ja sen jälkeen tapahtuneisiin kauheuksiin: sisällissodan tapahtumat ja seuraukset peittävät alleen syyt ja sen alkamisen. Sota on, Tikan sanoin, ”typistetty uhrinäkökulmaan”, ja täten historiallinen tapahtuma – sisällissota – on ”mystifioitu”.¹⁵ Tällä on epäilemättä keskeinen osuus siihen, miten sisällissotaa voidaan käyttää yhteiskunnalliseen kommentointiin nykypäivän tavoitteista käsin.

SDP:n puheenjohtaja Antti Rinne sai aikaan yhden viimeisimmistä sisällissotaan viittaavista mediakohuista *Aamulehden* haastattelussa, joka julkaistiin 5.1.2018. Haastattelussa Rinne kertoo saamistaan sadoista yhteydenotoista, joissa tavalliset ihmiset ovat ilmaisseet pettymyksensä ja epätoivonsa paljon julkisuudessa olleeseen työttömien aktiivimalliin. Rinne kertoo, miten työttömät ovat kokeneet, että heidät ”halutaan laittaa polvilleen ja antaa niskalaukaus”.¹⁶ Vaikka sisällissotaa ei mainittu mitenkään Rinteen siteeraamassa kommentissa, eikä hän siihen itsekään mitenkään viitannut, se ymmärrettiin laajalti viitauksena sisällissotaan. Poliitikoista kommentin

11. Kulissien takana – the making of, *Käsäy* DVD, 2008.

12. Ibid.

13. Lauri Törhösen samoihin aikoihin ensi-iltaan tulleen elokuvan, niin ikään sisällissodan loppuun sijoittuvan elokuvan *Raja 1918* (2007) mainoslogan oli ”Jokaisen on valittava puolensa”. Mielenkiintoista on preesensin käyttö: aivan kuin elokuvan tekijät viittaisivat sisällissodan asetelman olevan edelleen olemassa suomalaisessa yhteiskunnassa.

14. Marko Tikka, *Kenttöoikeudet*. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918. SKS 2004, 13.

15. Ibid., 16.

16. Lauri Nurmi, Oppositiojohtaja Antti Rinne. Hallituksen ihmiskuvan vääristyneisyys johtaa älyttömyyksiin – ”halutaan laittaa työttömät polvilleen ja antaa niskalaukaus”. *Aamulehti* 5.1.2018, https://www.aamulehti.fi/uutiset/oppositiojohtaja-antti-rinne-hallituksen-ihmiskuvan-vaaristyneisyys-johtaa-alyttomyyksiin-halutaan-laittaa-tyottomat-polvilleen-ja-antaa-niskalaukaus-200648185?_ga=2.23147514.1591499462.1515221732-1840671268.1486629065 (2.3.2018).

yhdisti sisällissotaviittaukseksi esimerkiksi sinisten Simon Elo, toimittajista muun muassa *Ilta-Sanomien* politiikan toimittaja Timo Haapala.¹⁷

Turun elintarviketyöntekijät antoivat tammi-kuussa 2018 julkilausuman, jonka mukaan niin sanottu työttömien aktiivimalli paljastaa, että ”tämä nykyinen kolmen porvaripuolueen kopla [toisessa kohtaa lausumaa ”sortohallitus”] on henkisesti edelleen vuodessa 1918”, jolloin ”köyhää kansaa halveksiva luokkavihamielinen politiikka johti vakaviin seurauksiin yhteiskunnassa”. Ammattiosasto kysyy, ”tätä vastakkainasetteluako jälleen kaivataan”.¹⁸ Epäsuoran kapinauhkausten lisäksi lausumassa on mielenkiintoista se, miten porvarihallitus on sen mukaan henkisesti ”edelleen” vuodessa 1918, kun taas työväki, tai sen edustajat, eivät ole, mutta ovat tarvittaessa valmiit vuoden 1918 tyyppiseen vastakkainasetteluun. Koska julkilausuma tehtiin vain päiviä Rinteen haastattelun ja siitä aiheutuneen pienoiskohun jälkeen voi olettaa, että julkilausuman sisällissotaviittaus oli ainakin osittain viimeksi mainitun tapauksen inspiroima.

Yleisradion Jari Korkki taas näpäytti maaliskuussa 2018 SDP:n Eero Heinäluomaa vuodelle 1918. Heinäluoma nimitti viime maaliskuussa Suomen hallituksen soteuudistusta ”Suomen historian suurimmaksi harhalaukaukseksi”.¹⁹ Korkki kysyi, ironisoiden, onko sote Heinäluomasta todella suurempi virhe kuin Heinäluoman ”puoluetoverien”, Kullervo Mannerin [1880–1939] ja Otto Wille Kuusisen [1881–1964], ”käynnistämä vallankumous sata vuotta sitten”.²⁰ Historiallisten viittausten monikerroksisuus tulee kaikissa tapauksissa ilmiselväksi: tämän päivän poliittiset kiistakysymykset esitetään retorisesti historiallisesti lähes muuttumattomina jatkumoina, vaikka sisällissotaviittauksen käyttäjät tietävät, että kyse on tämän päivän konkreettisista asioista.

Rinne paljasti myöhemmin, että kohun aiheutaneen niskalaukaus-kommentin esitti hänelle

”viisikymppinen korkeakoulutettu nainen”, joka ei sadoista hakemuksista huolimatta ollut onnistunut työpaikan saamisessa. Esimerkiksi *Uuden Suomen* uutisen kommentiosiossa sisällissotakontekstia ei mainita lainkaan,²¹ minkä voi tulkita johtuvan siitä, että kommentin esittäjää ei sosiaalisesta taustasta annettujen tietojen perusteella voi suoraan asettaa sisällissodan porvari–työväki-akselille. Niin viihteessä kuin politiikassa ”punaiset” ja ”valkoiset” ovat yleensä annettuja, vain osin tiedostettuja kategorioita.

Kohun kokonaisuudessa muutamaa päivää myöhemmin tehdyllä paljastuksella ei kuitenkaan voi katsoa olleen enää merkitystä, sillä sen varsinainen efekti oli jo koettu: kommentti näytti viittaavan sisällissotaan, koska siihen mielikuva hallituksesta teloitattomassa omia kansalaisiaan – edes metaforana – epäilemättä yhdistetään Suomen itsenäisyyden historiassa. Ajankohtaisina konteksteina on nähtävä yhtäältä se, että sodan muistovuosi oli juuri alkanut, toisaalta pikkuhiljaa viime vuosina koventunut poliittinen retoriikka niin itse politiikassa kuin ylipäätään suomalaisessa yhteiskunnassa. Nähdäkseni viime kuukausien poliittisen sisällissotaretoriiikan taustalla on keskeisesti vajaan vuoden takainen, muutaman päivän mittainen kohu, jossa sisällissota suorastaan tuli suomalaisten silmille täysin yllättäen ja hyvin provokatiivisella tavalla.

Huhtikuun 2017 ”juhlarahakohu” ja sisällissodan padotut merkitykset

Suomessa syntyi 25.4.2017 vain yksi monista ”somekohuista”, ”juhlarahakohuksi” nimetty tapahtuma, jossa valtionvarainministeriö ensin hyväksyi provokatiivisen juhlarahan julkaisun, vaikka asian allekirjoituksellaan vahvistanut ministeri Petteri Orpo (kok.) kommentoi sitä samalla ”mauttomaksi”. Kyse oli juhlarahan kuvasta nimeltään *Kansalaissässa*, jossa kyseinen Suomen historian jakso on tiivistetty kuvaan

17. Teija Sutinen, Antti Rinteen siteeraama vertaus aktiivimallista ”niskalaukauksena” herättää pahaa verta. *Helsingin sanomat* 6.1.2018, <https://www.hs.fi/politiikka/art-200005515236.html> (2.3.2018).

18. Turun elintarviketyöntekijät, ”Kannanotto 9.1.2018”, <https://www.a0144.eu/julkilausumat/> (3.1.2018); ks. myös Hannu Miettunen, Turun elintarviketyöntekijät vertaavat aktiivimallia vuoteen 1918. *Turun sanomat* 10.1.2018.

19. Sit. Johannes Ijäs, ”Tästä on tulossa Suomen historian suurin harhalaukaus” – valinnanvapauskeskustelu velloo kuuman eduskunnassa. *Demokraatti* 14.3.2018, <https://demokraatti.fi/tasta-on-tulossa-suomen-historian-suurin-harhalaukaus-valinnanvapauskeskustelu-velloo-kuumana-eduskunnassa/> (10.5.2018).

20. Jari Korkki, Suomen historian suurin harhalaukaus. *Yle* 16.3.2018, <https://yle.fi/uutiset/3-10117985> (18.4.2018).

21. Ulla Jäske, Antti Rinne kertoi niskalaukausvertauksensa taustan. *Kaleva* 9.1.2018, <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/antti-rinne-kertoi-niskalaukaus-vertauksensa-taustan-paljasti-kuka-vertausta-kaytti/781356/> (2.3.2018).

teloituksesta. Rahapaja markkinoi juhlarahaa "nostalgiseksi",²² mikä ei jäänyt huomaamatta medialta ja yleisöltä.

Kohun aktiivisin vaihe kesti vain tunteja, minkä päätteeksi Orpo muutti mielensä ja ilmoitti, että juhlarahan julkaisu peruutetaan. Pidemmällä tarkastelulla keskustelut muun muassa sanomalehtien verkkosivuilla jatkuivat muutamia päiviä. Seurasin keskusteluja tarkkaan tuoreeltaan, kommentteja oli varovaisestikin arvioiden satoja – somen osalta lukumääriä voi vain arvailla.

Rahapajan Suomen satavuotisen itsenäisyyden kunniaksi lanseeraaman *Itsenäisyyden vuosikymmenet* -kolikkosarjan idea oli, että kukin noin 20 vuoden periodia Suomen itsenäisyyden ajasta (1917–1939, 1940–1959, 1960–1979, 1980–1999, 2000–2017) symboloiva kolikko sisältäisi "haasteen" ja "onnistumisen" puoliskon. Kolikoiden suunnittelija, arkkitehti Ilkka Suppanen, totesi, että ensimmäisen periodin (1918–1939) suurin "haaste" oli sisällissota.²³ Tästä on vaikea olla eri mieltä, mutta kohussa kyse oli vain ja ainoastaan siitä, *miten* tuo traaginen vaihe esitetään. Suppanen kertoo, että hän valitsi kuvan huolella, kyseessä oli "tarkkaan harkittu", "luonnollinen valinta", mutta väittää, että hänelle tuli "täytenä yllätyksenä", miten voimakkaasti kuvaan reagoitiin.²⁴ Väitettä on vaikea ottaa täysin vakavasti – siitäkin huolimatta, että hän kommentoi kohun olevan vain "nasta juttu".²⁵

Poliitikot yli puoluerajojen tuomitsivat rahan eri perustein, kolikkoa pidettiin "mauttomana" tai "törkeänä". Siksi on mielenkiintoista, että puolustaessaan jo peruttua kolikkoa Suppanen suuntasi alun perin sanansa *vain* Orpolle: "Haluaisin kuulla ministeri Orpolta, että mikä tässä on mautonta". Suppanen antoi lausunnon:

Minusta tämä ei ole mautonta, vaan asian vakavasti ottamista. Minusta on hienoa, että

kansakuntana voimme käsitellä juhlarahassa myös historian vaikeita asioita. Herra Orpokin voisi olla siitä ylpeä.²⁶

On sinänsä täysin ymmärrettävää, että Suppanen kritisoi vain Orpoa, sillä tämä peruutti kolikon – siis Suppasen taideteoksen – julkaisun. Vaikka vasemmistopoliitikot arvostelivat kolikkoa Orpoa enemmän ja monisanaisemmin, pelkkä kritiikki ei olisi estänyt julkaisua. Julkaisun esti Orpo. Tässä vaiheessa vaikutti vielä siltä, että Suppanen näki asian vain ja ainoastaan juhlarahana, jossa on provokatiivinen kuva. Hän ei näyttänyt ymmärtävän, kuinka räjähdysherkästä motiivista sisällissodassa on kyse, varsinkin pitkäkestoisen talouden taantuman ja sosiaalisen eriarvoisuuden kokemusten keskellä. Myös historioitsijoita haastateltiin asiasta. Pertti Haapala totesi *Ilta-lehden* haastattelussa, että "[t]ekijät ovat olleet hyvää tarkoittavia, mutta vähän naiiveja. Se on niin osoitteleva."²⁷ Myöhemmin kävi ilmi, että osoittelu olikin täysin tarkoituksellista.

Vasemmistopoliitikkojen kritiikki oli Orpoa yksityiskohtaisempaa ja lopulta se kirjoitti paljon mielenkiintoisempia ja paljastavampia kommentteja myös taiteilijalta. Vasemmistoliiton Li Andersson twiittasi, että "juhlarahan tekeminen sisällissodan teloituksista on mautonta, loukkaava ja todella kaukana" Suomen 100-vuotistee-man "yhdessä"-teemasta.²⁸ Käytännössä kaikki – niin julkisuuden henkilöt kuin sadat asiaa netissä kommentoineet suomalaiset – tulkitsivat kuvan valkoisiksi teloittamassa punaisia. Esimerkiksi vasemmistoliiton Anna Kontula totesi, että "kansanmurha on outo teemavalinta juhlarahaan".²⁹

SDP:n Antti Rinne kirjoitti puolestaan Facebookissa tuoreeltaan:

Vuoden 1918 tapahtumat olivat yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden, epätasa-arvon

22. Mikko Metsämäki, Rahapajalta räväkkä juhlaraha. Kansalaissodan teloitukset. *Kauppalehti* 25.4.2017, <https://www.kauppalehti.fi/uutiset/rahapajalta-ravakka-juhlaraha-kansalaissodan-teloitukset/SdmPNQHx> (10.5.2018).

23. Erika Åkman, "Luonnollinen valinta". *Ilta-Sanomat* 26.4.2017, 7.

24. Sit. *ibid.*

25. Sit. Matti Kuusela, Juhlakolikossa aito kuva teloituksesta, kohu nousi välittömästi – "Vau, nastajuttu!". *Aamulehti* 25.4.2018, <https://www.aamulehti.fi/kotimaa/juhlakolikossa-aito-kuva-teloituksesta-kohu-nousi-valittomasti-vau-nasta-juttu-24436921/> (3.3.2018).

26. Hilkka Tiiri, Suunnittelija. "Haluaisin kuulla ministeriltä, mikä tässä on mautonta". *Ilta-lehti* 26.4.2017, 5.

27. Sit. Hilkka Tiiri, Professori. Alkuperäinen kuva lienee lavastettu. *Ilta-lehti* 26.4.2017, 5.

28. Sit. Riikka Kajander, Nolo rahafarssi. *Ilta-Sanomat* 26.4.2017, 6–7.

29. Sit. Johanna Mattinen, Kontula. "Kansanmurha on outo teemavalinta juhlarahaan". *Ilta-lehti* 25.4.2017, http://www.ilta-lehti.fi/uutiset/201704252200110243_uu.shtml (5.3.2018).

ja demokratiapuutteen synnyttämiä. Tuolloin sorretti kansa nousi aseina taistelemaan vapautensa ja tasa-arvonsa puolesta. Nyt valtiovainministeriö on julkaissut Suomen 100-vuotisjuhlarahan, jonka kuvana on Punavankien teloitus niminen valokuva. Tämän juhlakolikon sisältämä viesti on yksipuolinen ja henkii valkoisen Suomen totuutta. Erittäin huonosti harkittu yhtenäisen Suomen 100-vuotisjuhlarahan viesti. Tämä menee monen suomalaisen ihon alle siitä syystä, että jokaisella suomalaisella suvulla on vuoden 1918 tapahtumiin suhde.³⁰

Kaikkien mainittujen poliitikkojen kommentit tavoittivat paljon laajemmän yleisön kuin näiden seuraajat sosiaalisessa mediassa: kommentit uutisoitiin näkyvästi muun muassa iltapäivälehtien netti- ja printtiversionissa.

Joissain kommentissaan Suppanen näytti olevan tietoisempi siitä, miten kuva ymmärrettäisiin yhteiskunnallisena ja poliittisena viestinä kuin hän oli aluksi antanut ymmärtää, sillä hän ihmetteli Anderssonin kritiikkiä seuraavasti:

Vasemmistolainen reagoi näin? Olisin kuvitellut, että kolikko olisi sen sijaan voinut närkästyttää oikeistolaisia. Siis se, että asiasta yhtä [sic] halutaan muistuttaa.³¹

Yhtäkkiä kävi myös ilmi, hänellä oli hyvinkin kärkekkään pelkistetty näkemys sisällissodasta:

Se ei ollut rintamalinjasota perinteisessä mielessä, vaan tällainen teloitussota.

Kun häneltä sitten kysyttiin, eikö kuva ole kuitenkin liian ”räväkkä”, hän totesi:

Engelmahan olisi, jos olisin valinnut sellaisen kuvan, jossa ei oikeasti tätä asiaa tuotaisi esille. Sehän olisi ollut halventavaa näitä uhreja kohtaan.³²

Toisin sanoen siinä missä vasemmistopoliitikot näkivät hänen loukkaavan sodan punaisia uhreja, hän ilmoittikin kunnioittavansa heitä nostamalla heidät esiin.

Suppanen tiivistä oman näkökulmansa vastaten samalla saamaansa runsaaseen kritiikkiin:

Totuus voi olla myös mauton. Se on myös uhrien halveeraamista sanoa, että se on mautonta, mitä he ovat joutuneet kokemaan.³³

Suppasella olikin siis erittäin selkeä käsitys siitä, millainen sisällissota oli ja miten se piti hänestä esittää, kyse ei ollutkaan vain ”nastasta jutusta”.

Kuten edellä totesin, kävin läpi kohun aikoihin satoja eri sanomalehtien verkkokulkaisujen juhlarahauutisten kommenttiketjuissa julkaistuja kommentteja. Suurin osa kommentoijista paheksui kolikkoa, mutta myös ymmärtäjiä ja hyväksyjiä löytyi. Viimeksi mainitut totesivat, että kansakunnan on hyväksyttävä historiallinen ”totuus”, millä viitattiin sisällissodan aikaisiin ja sitä seuranneisiin teloituksiin.³⁴ Kyse ei ole ”totuudesta” sinänsä, vaikka kohun aikana selviteltiin myös, oliko kolikon mallina ollut valokuva autenttinen vai lavastettu: sisällissota-asiantuntijoista ainakin Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu totesivat tahoillaan sanomalehdille, että kyseessä on todennäköisesti vuonna 1918 lavastettu kuva.³⁵ Kolikon esikuvana olleen valokuvan autenttisuus on kuitenkin lopulta triviaali kysymys, koska mitattavat teloitukset on osoitettu muilla lähteillä, eikä niiden tosiasiallisuutta kommentoissa kyseen-

30. Antti Rinne, Facebook-päivitys 25.4.2017, <https://www.facebook.com/anttirinnejp/posts/1945015275731757>, (28.2.2018).

31. Sit. Matti Kuusela, Juhlakolikossa aito kuva teloituksesta, kohu nousi välittömästi – ”Vau, nastajuttu!” *Aamulehti* 25.4.2018, <https://www.aamulehti.fi/kotimaa/juhlakolikossa-aito-kuva-teloituksesta-kohu-nousi-valittomasti-vau-nasta-juttu-24436921/> (3.3.2018).

32. Sit. Minna Karkkola, ”Hieno opetus herra ministerille” – Kohukolikon suunnittelija uskoo Orpon muuttavan mieltänsä. *Uusi Suomi* 25.4.2017, <https://www.uusisuomi.fi/kotimaa/219382-hieno-opetus-herra-ministerille-kohukolikon-suunnittelija-uskoo-orpon-muuttavan> (5.3.2018).

33. Sit. *ibid.*

34. Rami Mähkä, Juhlarahan teloituskuvaa sai tunteet pintaan. *Turun Sanomat* 6.6.2017, 2.

35. Riikka Kajander, Nolo rahafarssi. *Ilta-Sanomat* 26.4.2017, 6–7; Hilikka Tiiri, Professori. Alkuperäinen kuva lienee lavastettu. *Iltalehti* 26.4.2017, 5.

alastettukaan.³⁶ Vaikka useat kommentaattorit Suppasen tapaan vihjasivat, että suomalaiset eivät tunne tai ymmärrä sisällissodan ja sen jälkinäytöksen mittavia teloituksia, oma johtopäätökseni materiaalista on päinvastainen: ne ovat yleisesti tiedossa.

Sen sijaan sisällissotadebateille tyypillisesti väittelyä syntyi sodan syistä, tarkoituksiperistä ja, edellä mainittuja kysymyksiä vastaten, sodan ”oikeasta” nimestä. Suurin osa puhui ”sisällissodasta”, kolikon termiä ”kansalaissota” käytettiin myös paljon, ”vapaussotaa” ja ”punakapinaa” huomattavasti vähemmän.³⁷ Aivan kuten Suppasen ilmeisen aito hämmennys vasemmistolta tulleesta kritiikistä, myös anonyymien kommentoijien keskuudessa juhlarahakuvan valinnan motiivit ja viesti tulkittiin keskenään täysin päinvastaisesti. Osa uskoi taiteilijan halunneen herättellä ”porvarin” omatuntoa, toiset taas näkivät ”porvarin” haluavan kerskailla punaisten teloituksilla. Monet taas pitivät teloituskuvaa osuvana allegoriana hallituksen leikkauspolitiikalle.³⁸

Itse asiassa sisällissodan muistot kuitenkin hallitsivat keskusteluja määrällisesti. Jotkut kommentoijista viittasivat sukulaistensa kohtaloihin, toiset muistuttivat, että tapahtumat ovat ylipäättään koskettaneet valtavaa määrää suomalaisia. Eri sukupolvien kokemukset ja käsitykset sisällissodan syistä ja seurauksista limittyivät. Kysyttiin myös, miksi ”vanhat haavat” piti repiä näin juhluvuoden alkupuolella auki. On kuitenkin huomattava, että sisällissodasta on todellakin tehty 2000-luvulla useampikin elokuva (uusin, Heikki Kujanpään *Suomen hauskin mies*, tuli ensi-iltaan 16.3.2018), ja sotaa käsittelevistä tutkimuksista on uutisoitu aika ajoin pitkin 2000-lukua. Ruokakauppojen kassojen tuntumassa silmään ovat osuneet jo muutaman vuoden ajan iltapäivälehtien sisällissota-historianumerot, ja juhlarahakohun aikaan Yle esitti Timo Koivusalon *Täällä Pohjantähden alla* -filmatisointia (2009). Itse asiassa

sisällissota on ollut toistuvasti läsnä mediassa jo pitkään.³⁹

Esko Salminen puhuuikin sisällissodasta ”päättömänä sotana” ja kirjoittaa, että ”arkaluontoinen sisällissota herättää yhä vahvoja tunteita, sodan arvet ovat pitkäikäisiä”.⁴⁰ Ulla-Maija Peltonen kirjoitti puolestaan jo muutamaa vuotta aiemmin, että ”sisällissodan jälkihoito on Suomessa vielä 2000-luvun alussa kesken”.⁴¹ Tämän katsausartikkelin argumentti on, että tämä pätee edelleen, ja että sisällissota on ajallisesta etäisyydestään huolimatta monien suomalaisten identiteettiä sekä yhteiskunnallista ja poliittista ajattelua ohjaava tai ainakin jäsentävä historiallinen tapahtuma. Vaikuttaa siltä, että sisällissodan muistelu ja käsittely ovat edelleen heiluriliikettä sen poliittisen hyödyntämisen ja kansallisten traumojen parannusyritysten välillä.⁴²

Siltala taas toteaa vuoden 2009 sisällissotatutkimuksessaan, että 2000-luvun identifioituminen sisällissodan osapuoliin kertoo enemmän nykyisyydestä kuin menneisyydestä. Esimerkiksi ajatus taannehtivasta anteeksipyyttämisestä liittyy pikemminkin siihen, että nykyisyydessä on jotain anteeksipyydettävää. Hän viittaa varallisuuden epätasaiseen jakautumiseen yhtenä kontekstina.⁴³ Näkökohta on muuttunut Siltalan teoksen kirjoittamisen jälkeen entistäkin ajankohtaisemmaksi. Myös juhlarahakohun yhteydessä nousi esiin ajatus anteeksipyyttämisestä. Avoimeksi jäi, ketkä anteeksipyyntön esittäisivät sodan osapuolien edustajina. Ovatko ”punainen” ja ”valkoinen” Suomi edelleen olemassa? Virallisesti eivät ole, mutta juhlarahakohun ja myöhempien sisällissota-viittausten poliittisen käytön perusteella voi väittää, että monelle suomalaiselle ne ovat.⁴⁴

Kolikosta esitettiin myös enemmän tai vähemmän vakavia tulkintoja, joiden mukaan kuvalla muistutettaisiin niitä, jotka olisivat valmiita nousemaan laillista esivaltaa vastaan. Osapuolet näyttivät olevan kuin automaattisesti samat kuin

36. Mähkä 2017.

37. Ibid.

38. Ibid.

39. Ks. myös *ibid.*

40. Esko Salminen, *Päättömätön sota 1918. Sisällissota julkisessa sanassa 1917–2007*. Edita 2007, 5–6, *passim*.

41. Ulla-Maija Peltonen, Vuoden 1918 muistot. Teoksessa Anja Kervanto Nevanlinna & Laura Kolbe (toim.) *Suomen kulttuurihistoria 3. oma maa ja maailma*. Tammi 2003, 192–198.

42. Ks. myös Salminen 2007, 5; Mähkä 2018.

43. Siltala 2009, 12.

44. Mähkä 2017.

lähes sata vuotta sitten – juuri näihin ajatuksiin kytkeytyvät yllä esitellyt Rinteen tapaaman työtömän niskalaukaus-kommentti ja Turun elintarviketyöläisten julkilausuma kapinaviittaauksineen. Näyttää vahvasti siltä, että juhlarahakohu osoitti sisällissodan poliittisen provokaatiovoiman historiallisena viittauskohtana. Oleellista kuitenkin on ymmärtää, että koska sisällissotaan viittaaminen tapahtuu aina nykyhetken tavoitteista käsin, sille on luonteenomaista tuottaa uusia viittauksia sisällissotaan, ja kaikki tämä tuottaa sisällissodan vaikutushistoriaa.

Lopuksi

Käsittelin tässä katsausartikkelissa ajankohtaisia tapauksia, joissa sisällissotaan on tavalla tai toisella viitattu nykypäivän tarpeista käsin. Tietysti tämä koskee historian tarkastelua ja historiallisen tiedon käyttöä ylipäätään, mutta sisällissodan tapauksessa on selkeä tendenssi rinnastaa sadan vuoden etäisyydellä toisistaan historian jatkumolla sijaitsevat aikakaudet hyvin suora- viivaisella tavalla. Vaikka voimme nostaa esiin yksittäisiä vertailukelpoisia tekijöitä ja ilmiöitä on selvää, että vertailu ei kestä kriittistä tarkastelua. Toisaalta siinä mielessä kyse on laajemmasta ilmiöstä, että vastaavien, ja usein paljon absurdimpien, historiallisten paralleelien tekemisestä on tullut tällä vuosikymmenellä yhä merkittävämpi osa suomalaista historiakulttuuria. Sisällissodasta on tullut poliittinen ja yhteiskunnallinen ”meemi”.

Kuten artikkelin alussa totesin, teksti ei käsittele sisällissotaa sinänsä. Olen viime aikoina saanut tarkastella sodan aikaa myös aikalaislähteistä käsin, yhtenä historioitsijana blogiprojektissa *Elämää Turussa 1917–1918*, jossa julkaistaan päivittäin lyhyt kirjoitus, joka perustuu sadan vuo-

den takaisen päivän turkulaisesta lehdestä löydettyyn uutiseen tai muuhun ilmoitukseen.⁴⁵ Itse sisällissodan päiviltä materiaali on rajallista, sillä punaisten hallussa olleessa kaupungissa ilmestyivät vain sosialistilehdet. Kuva sisällissodasta on aivan toinen kuin yleisesityksissä tai sisällissotatutkimuksen pääosassa – *Sosialistin ja Arbetetin* huomiota herättävin osa ovat kansanvaltuuskunnan maailmanvallankumousta propagoivat kirjoitukset. Niissä Suomen ”luokkasota” on vain yksi pieni palanen suurempaa sosialistista unelmaa, jota toteuttamaan vallankumouksen johto pakeni Venäjälle jättäen kapinaan nostamansa rivikansalaiset kohtaamaan voittajan rangaistus. Tämä aspekti on jäänyt osin ymmärrettävästi sisällissodan muistelun ulkopuolelle, sillä sodan todellinen tragedia ovat tavallisten suomalaisten kohtalot.

Hentilä kertoo alussa mainitun, tänä vuonna ilmestyneen kirjansa esipuheessa, että kirjan kirjoittamisen keskelle sijoittunut juhlarahakohu sai hänet huokaisemaan helpotuksesta: kohu merkitsi, että hän ei ollut kirjoittamassa kirjaa ”ihan turhasta aiheesta,” vaikka hän oli jo niinkin ehtinyt työn aikana ajatella.⁴⁶ Ei voi olla sattumaa, että Hentilän kirjan kanteen on valittu sama valokuva, joka toimi kohutun juhlarahan mallina. On oleellista ymmärtää, että tämäkin rakentaa merkittävällä tavalla sisällissodan vaikutushistoriaa: yhdestä kenties lavastetusta kuvasta on tullut monille nykysuomalaisille yksi sisällissodan symboleista.

FT **Rami Mähkä** on historiakulttuuriin ja populaarikulttuuriin erikoistunut kulttuurihistorioitsija Turun yliopistossa. **Sähköposti:** rami.mahka@utu.fi.

45. <https://blogit.utu.fi/elamaaturussa/> (5.3.2018).

46. Hentilä 2018, 15.